

STUDIUL PRIVIND PERSONALITATE ENCICLOPEDICĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR

prof. POPA GABRIELA
LICEUL „VOIEVODUL MIRCEA”, TÂRGOVIȘTE

D. Cantemir este, în cultura noastră, unul dintre cei mai erudiți umaniști din perioada feudală. Prin vasta și remarcabilă sa operă științifică și literară s-a situat cu mult deasupra cârturarilor vremii. Înaintea lui, concepțiile și formulele medievale se îmbină încă prea mult cu cugetarea umanistă; după Cantemir, încep înrâuririle capitaliste.

„Dimitrie Cantemir este prima coloană trainică și impunătoare a edificiului spiritualității românești, a cărei cheie de boltă s-a rezemat ulterior pe oameni de seamă din aceeași stirpe renescentistă, precum B.P.Hasdeu, N.Iorga, G. Călinescu.”¹

Este cea mai complexă personalitate din istoria literaturii noastre vechi, scriitor, istoric, om de știință și de stat, de reputație europeană, încă din secolul al XVII-lea.

Orizontul cultural-politic al umanistului Dimitrie Cantemir a fost acela al unui intelectual cu dragoste de patrie, marea diversitate de discipline și probleme, care umplu sfera de preocupări ale lui Cantemir, ne este înfățișată de acest învățat patriot cu o grijă permanentă față de acuratețea și autenticitatea științifică a cercetărilor sale, prin confruntarea documentelor și argumentelor, în vederea unor concluzii obiective.

Cronicarul nu este omul unei singure cărți, el scrie istorie, geografie, face versuri și compune proză, încercând să sintetizeze, să tragă concluzii politice și sociale din faptele trecutului și ale prezentului. Ideile lui Cantemir despre unitatea neamului, crearea unei limbi literare, conceptul de civilizație, reclamarea dreptului de viață pentru cei ce muncesc, legați de servituțile feudale, nu lipsesc în forme mai puțin închegate, desigur, la înaintașii lui.

D. Cantemir face parte dintr-o familie de răzeși moldoveni din ținutul Fălciului. S-a născut la 26 octombrie 1673, când tatăl său era numai boier, fără drept de participare la divan, iar mama se trăgea dintr-o familie de boiernași proveniți din negustori.

Ajuns domnitor sub numele de Constantin – Vodă, tatăl lui Dimitrie și Antioh Cantemir, a vrut să le dea fiilor săi o educație aleasă, pentru că, în vremea aceea, știința de carte însemna o putere a cărei lipsă o simțea bătrânul domnitor.

Primul dascăl al lui Dimitrie Cantemir a fost renumitul Ieremia Cacavelas. Mai târziu, fiind cerut ca ostatic la Poartă, între 1688 – 1691, Dimitrie Cantemir a urmat cursurile Academiei Patriarhiei ortodoxe, ce era o filială spirituală a Universității de la Padova, unde profesorii predau geografie, anatomie și făceau cunoscute elevilor tezaurul literaturii clasice – latina și elina. Cantemir a fost influențat de această școală, dar el nu a rămas sub înrâurirea unei singure școli.

După moartea tatălui său, Cantemir a fost ales, de către boieri, domn al Moldovei. Domnia sa a durat doar trei săptămâni, și el își reia studiile întrerupte timp de doi ani. La 33 de ani, în 1710, D. Cantemir ajunge din nou pe tronul Moldovei, din bunăvoința sultanului și a hanului tătarilor.

În timpul scurtei sale domnii (1710-1711), domnitorul a căutat să pună în aplicare concluziile trase din studiul împrejurărilor politice și sociale ale vremii sale și ia anumite măsuri:

- Instaurarea monarhiei absolute, în favoarea țăranilor;
- Înlăturarea vechilor facțiuni boierești;
- Se sprijină pe boieri noi;
- Preia o serie de mănăstiri, obligând toate mănăstirile închinete, să plătească dare domniei;

¹ Ion Dodu Bălan, Artă și ideal, Ed. Eminescu, București, 1975, p. 48-54

➤ A scutit țărani de o serie de dări.

Urmarea acestor măsuri a fost statornicirea unui stat centralizat domnesc (monarhia absolută).

Pentru eliberarea de sub jugul turcesc, Dimitrie Cantemir se aliază cu Rusia, prin tratatul încheiat în 1711. După bătălia de la Stănilești, țarul se retrage și îl ia cu el și pe Dimitrie, care mai trăiește 12 ani la reședința sa – Dimitrievka – unde moare la 21 august 1723. El este înmormântat la Moscova, în biserica zidită cu ajutorul său; în 1935 este reînhumat la ctitoria lui Vasile Lupu din Iași – Sfinții Trei Ierarhi. După moartea lui, fiul său, Antioh, ministru al Rusiei la Paris și Londra, s-a ocupat de a face cunoscută opera tatălui său.

Voltaire spunea că Dimitrie Cantemir „unea talentele vechilor greci cu știința literelor și aceea a armelor.” Vasta cultură a cronicarului era recunoscută de renumiți critici, precum rusul V.G. Belinski, care îl caracteriza astfel: „*Prințul Dimitrie a fost un om învățat, cu deosebită plăcer se ocupa el de istorie, era iscusit în filosofie și matematică, și avea multe cunoștințe în arhitectură; a fost membru al Academiei din Berlin; vorbea turcește, limba persană, grecește, latinește, moldovenește; știa destul de bine franceza, și a lăsat în urma sa câteva lucrări în limba greacă, moldovenească și rusă.*”

Lucrările lui, cele mai multe scrise în limba latină, atestă o bogată documentare în domeniul științelor umaniste și o mare pasiune pentru cercetare.

Crezul său era acela că: „*Sufletul odihnă nu poate afla până nu găsește adevărul, carile îl cercă oricât de departe și oricât de cu trudă i-ar fi a nimeri.*”

Fiind contemporan cu generațiile de gânditori și luptători pentru idealurile patriotice, pentru dreptatea socială și suveranitatea națională, el este primul scriitor român care, tocmai fiindcă a fost un mare patriot, a impus prin lucrările sale de geniu cu un specific atât de românesc, universul nostru de gândire și simțire în circuitul valorilor universale.

Cele mai valoroase lucrări ale sale sunt cele cu caracter istoric. D.Cantemir a scris mai mult în latinește pentru că latina era pe atunci limba universală a științei, forma încercată și câștigată pentru exprimarea ideilor filosofice și a formulelor științifice.

Prima lui scriere, „*Divanul sau gălceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*”, a fost scrisă în limba română și tradusă în grecește de Ieremia Cacavelas și publicată la Iași, în 1698. Această lucrare este primul eseu filosofic din literatura română, compus după modelul dialogurilor platonice.

Izvoarele folosite sunt numeroase, esențial este Biblia, enciclopedia morală a lui Pierre Bersuire- „*Reductorium morale*”(1620), „*De stratagematibus Satanae*” (1610) de Giacomo Acacio, „*Perspiscaru rerum historia in XII libris descripta*” (1583) de Pietro Bizzari.

Este o scriere de gândire proprie, cu influențe clasice, avându-și temeiul principiilor etice în „*Biblie*”; nu este originală, însă Cantemir era conștient de importanța ei. Cartea a fost dedicată fratelui său, Antioh Cantemir, domn al Moldovei pe atunci, și este alcătuită din trei părți. Ideea de bază a acestei lucrări subliniază superioritatea vieții spirituale asupra celei biologice, prozaică și robită poftelor de tot felul. Prima parte a cărții este o ceartă de idei între Înțelept și Lume. După el, totul în lume este supus destinului orb, nimicniciei. Lumea îi pune înainte gloria, nemurirea numelui. Înțeleptul răspunde că renumele nu recompensează grozăvia morții și putrezirea trupului.

În acest schimb de replici pitorești, Dimitrie Cantemir folosește un limbaj popular iar fraza, sub influența topicii latine, este oarecum greoaie. Cel mai mare merit literar al lui Cantemir constă în conturarea celor două personaje; Înțeleptul fiind caracterizat ca un liric cazuist iar Lumea este ironică. Surprinzătoare este întâlnirea unui vers pe tema *carpe diem*: „*Prea tîrziu este viața cea de mâine, trăiește astăzi*”

În a doua parte a cărții se încearcă o conciliere între principiile creștine și cele păgâne, între atitudinea mistică pură și ideea de retragere din viață cu atitudine activă, de luptă împotriva fatalității.

În a treia parte, D. Cantemir adoptă o poziție mai liberă față de dogmele moralei creștine. În mare parte este o traducere a cărții lui Wissowatus - „*Stimuli, virtutum, fraena peccatorum, ut et alia ejusdem generis opuscula posthuma*”(1682).

D. Cantemir își însușește principiul socratic al cunoștinței de sine și maxima lui Cicero „Sfătuiește-te pe tine cine să fii” sau etica stoicilor pe care o formează: „Întru această viață ca într-un război să fii păzit”.

Eseul se încheie cu cele zece porunci ale stoicilor din care una este foarte elocventă: „Gândește-te pururea de moarte, dar de dânsa să nu te temi”.

Acest tratat de etică urmărește disputa dintre *suflet* și *trup*, ori dintre *religios* și *profan* iar D.Cantemir sfătuiește că ispitele lumii nu trebuie evitate prin asceză, ci printr-un trai aflat sub semnul virtuții. Aceasta este teza pe care o demonstrează o carte încărcată de apoteoze și slujită de un imaginar baroc.

„*Divanul*” exprimă și semnificația unei vârste științifice a autorului, a acelei perioade de la îngemănarea secolelor când D. Cantemir se dedica unor acumulări ample, multidisciplinare. Ea prezintă și o importanță deosebită pentru istoria literaturii române pentru că, fiind scrisă în românește, formează un moment important în dezvoltarea stilului literar.

A doua lucrare a lui D. Cantemir, redactată de data aceasta în limba latină, este „*Sacrasanctae scientiae indepugnabilis imago*” (Imaginea cu neputință de zugrăvit a științei sacre) din 1700.

Titlul cuprinde un paradox – știința sacră este teologia și este o știință abstractă dar ea poate fi înțeleasă printr-o imagine alegorică.

Lucrarea este un eseu filosofic proiectat în două volume și rămas neterminat. Este redactată la 27 de ani, la Constantinopol, și cuprinde discutarea unor probleme de metafizică, etică; de aceea este numită în traducerea românească parțială „*Metafizica*”, unicul volum a apărut la începutul secolului al XVIII-lea și are șase părți. Prima parte dezbate problema gnoseologică iar după D. Cantemir, singurul izvor al cunoașterii este revelația divină. Revelația, contactul mistic dintre om și divinitate, constituie ceea ce el numește știința sacră. Filosofia metafizică a lui D. Cantemir pornește de la ortodoxie, dar pune cu curaj principalele probleme ale filosofiei laice din vremea lui. Expunerea este alegorică – revelația este o oglindă, Creatorul este un bătrân etc. Partea a doua, ce poartă numele de „*Fizica*”, accentuează problema cosmogonică a originii materiei.

D.Cantemir îmbină teoria teologică, prin divinitate, cu teoria atomică a lui Jean Baptist Val Helmont – medic și chimist flamand din secolul al XVII-lea –potrivit căruia atomii nediferențiați stau la baza materiei.

Partea a treia, „*Progresul*”, pune problema teismului, deismului, înclinând spre ultima teză, pentru „o ordine a materiei”, deși face concesii și celei dintâi. Acest punct de vedere îl dezvoltă în filosofia secolului al XVIII-lea – enciclopediștii, în frunte cu Voltaire.

A patra parte tratează problema timpului. Cantemir dezvoltă aici o teorie; timpul este divinitatea în ipostaza de eternitate, de durată infinită. El dă timpului o definiție statică: „Timpul este un fragment din infinitate legat de fiecare lucru trecător”.

A cincea parte, „*Despre viață*”, și cvadrupla formă a lucrurilor, aduce în discuție disputa medievală a universalelor și a nominelor. D. Cantemir adoptă punctul de vedere platonice, acceptat de biserică.

Partea a șasea, netradusă în românește, abordează problema liberului arbitru și a predestinației. Autorul adoptă o poziție de mijloc, potrivit căreia „*omul are o parte de vină predestinată și o parte materială, dotată cu liber arbitru*”.

Din punct de vedere literar, lucrarea are meritul de a cuprinde idei originale; este o scriere plină de vervă în care sunt folosite expresii familiare și polemice iar agnosticismul lui D. Cantemir este adesea foarte plastic.

O altă lucrare, scrisă în limbă latină prin 1705, este un scurt tratat de logică purtând numele „*Compendium universae logices institutiones*” (Compendiul sistemului logicei generale). Pentru

D. Cantemir, logica este cheia filosofiei, o „comoară a disciplinelor minții lăsată de Antichitate”. Autorul conferă logicii un rol soteriologic – poate mântui pe om de păcatul original. În această lucrare dezvoltă numeroase idei umaniste, arătând în filosofie și știință.

Tot în această perioadă alcătuiește, în turcește, „Cartea științei muzicii după felul literelor”, cuprinzând o interesantă teorie asupra muzicii orinetale, cu un *sistem* lateral de notare, și o culegere de melodii fixat potrivit acestui sistem, din care paisprezece aparțin lui D. Cantemir.

Anul 1705 aduce acel splendid *intermezzo* literar reprezentat de „Istoria ieroglifică”, ciudățenia ce va da atâta bătaie de cap isteriografiei literare moderne, ai cărei reprezentanți au socotit-o, pe rând, *lucrare moral-filosofică* și *satiră politică* (A. D. Xenopol), *pamflet politic*, asemenea „Istoriei politice” despre domnia împăratului Justinian de Procopius din Cesarea (Al. Piru). Această carte românească a lui D. Cantemir a fost scrisă la Constantinopol cu titlul „Istoria ieroglifică în douăsprezece părți împărțită așisderea cu 760 de sentințe frumos împodobită”.

Avem de-a face cu o carte hermeneutică, scrisă savant, în temeiul unei foarte complicate estetici a încifrării, prin practicarea, pe etape, a unui sistem de criptări, de un autor care, admițând „cursul istoriei” doar ca pretext, s-a dat unor foarte complicate exerciții retorice („deprinderea retoricească”). „*Istoria ieroglifică*”, lucrare alegorică de o valoare literară incontestabilă, prin concepțiile istorice și filosofice pe care le afirmă, se înscrie pe linia umanismului românesc.

Din punct de vedere literar, este cea mai importantă operă a lui Dimitrie Cantemir, pentru că fantezia, imaginația și fabula joacă un rol deosebit. doar deciptând și deblocând rând pe rând mecanismele de obscurizare (lingvistic, analogic, simbolic), doar descifrând – și cu sprijinul unui Cantemir destul de binevoitor, care îi atrage atenția cititorului către „sentințele” puse în „țircălamuri” - sensurile etajate ale operei (literar, alegoric, filosofico-moral), se poate ajunge la clarificarea modului în care s-a produs „hieroglifizarea”. „*Istoria ieroglifică*” este un roman cheie, în care cheie o dă autorul însuși, la sfârșit, într-o „scară a numerelor și cuvintelor ieroglifice tâlcuitoare”².

Subiectul scrierii îl constituie aventurile complicate ale vieții politice a vremii, în care toate personajele iau forma unor animale, dar reprezintă oameni contemporani cu autorul. Acțiunea cuprinde doar doi ani din istoria Țării Românești și a Moldovei (1703 – 1705) și descrie rivalitatea dintre familia Brâncovenilor și cea a Cantemireștilor. După cum spunea N.Iorga, ea poate fi considerată „cel dintâi roman românesc pe temeuri de realitate istorică”³.

„*Istoria ieroglifică*” nu este propriu-zis o scriere istorică, deși subiectul ei este inspirat din istoria contemporană autorului. Lucrarea este, simultan, o operă politică și autobiografică iar autorul se află în mai multe ipostaze – autor, personaj, regizor, comentator.

Se observă un progres în filosofia lui Cantemir – el nu mai crede în revelație, afirmând ca Aristotel că „*toată știința din povața simțurilor se află*” și că „experiența și ispita lucrurilor mai adevărată poate fi decât socoteala minții.”

Tendința principală a scrierii este cea satirică și în această direcție scriitorul a îndreptat toate mijloacele artistice. Portretele sunt adevărate caricaturi, pline de batjocură și încărcate de haz. Pe lângă un iscusit pictor animalier, autorul este și un remarcabil peisagist iar tablourile sunt scrise în proză ritmată.

Al. Piru afirma că „D.Cantemir are darul exprimării discursive a sentimentelor, fiind, după M.Costin și Dosoftei, întâiul nostru poet liric de mare resurse elegiace serioase sau burlești.”⁴

În privința procedeelelor stilistice întrebuițate de Cantemir, relevăm pe acela de a include în frază proverbe, reflecții sau sentințe referitoare la subiectul frazei. procedeelele sunt preluate din literatura turcă. Unele dintre fragmentele introduse de Cantemir în paginile „*Istoriei ieroglifice*” sunt scrise în ritmul poeziei populare. („*Eu m-am vechit, / M-am veștejit / Și ca florile de brumă*”

² Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p.286

³ N.Iorga, *Istoria literaturii românești: de la 1688 la 1780*, vol. II, ediția II, București, 1926, p. 398

⁴ Al. Piru, *Dimitrie Cantemir*, în vol. *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1961, p. 364

*M-am ovilit/ Soarele m-au lovit/ Căldură m-au pălit,/ Vânturile m-au negrit,/ Drumurile m-au ostenit,/ Zilele m-au vechit,/ Anii m-au îmbătrînit./Noaptea m-au schimonosit,/Și decît toate mai cumplit,/ Norocul m-au urgisi/ Și din dragostele tale m-au izgonit.”*⁵

Un alt procedeu stilistic întrebuițat de Cantemir este de a acumula epitete ca în exemplul următor: „*gâtul, flocos peptul, botioase genunchele, cătălige picioarele, dințoasă fălcile, ciute urechile, puchinoși ochii, suciți mușchii, întinse vinele, lăboase copitele Cămilei, cu suleget trupul, cu albă pielea, cu negri și mângăioși ochii, cu suptiri degețelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rătungior grămăgiorul Helgi*”; procedeu este cunoscut în literatura occidentală, în scrierile lui Fr. Rabelais (sec. al XVI-lea).

„*Istoria ieroglifică*” ne înfățișează efortul unui mare scriitor, care este și un mare învățat, de a da limbii române o formă literară. Dându-și seama că limba noastră este încă „*brudie*”, el încearcă să o modeleze artistic, să-i descopere toate disponibilitățile expresive. Opera lui D. Cantemir, cunoscută prea târziu pentru a fi contribuit în mod util la formarea limbii noastre literare, apare, în izolarea ei, ca un monument de preț al culturii românești din secolul al XVIII-lea.

După „*Istoria ieroglifică*” urmează nouă ani de „*tăcere*”, nouă ani ce sunt bănuți a fi folosiți în scopul conceperii viitoarelor sinteze precum: „*Examinarea naturală a monarhiilor*” (1714), „*Locuri obscure în catehismul publicat de la un autor anonim în limba slavonă intitulat «Pervoe ucenie otrokom»*” -după 1720- text polemic în care ortodoxul Cantemir combate ideile unui prelat rus.

O altă scriere este „*Viața lui Constantin Cantemir poreclit cel Bătrân, domnul Moldovei*”. Este o lucrare unică în vechea noastră istoriografie, pentru că nu se mai cunoaște o altă biografie de voievod, alcătuită de un urmaș direct al său. Lucrarea citată este, pe lângă un document ce exprimă sentimentul de pietate filială, un document politic, o pledoarie pro bono pentru că vrea să fundamenteze dreptul la domnia Moldovei a dinastiei Cantemir, pornind de la primul stăpânitor al acestei familii, Constantin, care este înfățișat ca un model, având toate însușirile ce caracterizează pe un adevărat monarh.⁶ Fiind scrisă în Rusia, fără actelor de familie și al cronicilor, ea conține unele inadvertențe, dar ne oferă alte informații noi, ce nu pot fi găsite în alte izvoare contemporaneși cuprinde, în același timp, și pagini de o reală frumusețe literară.

În ciuda inadvertențelor și caracterului ei panegiric, lucrarea are o incontestabilă valoare istorică și literară. Valoarea istorică, deoarece ne dă lămuriri și detalii asupra biografiei acestui voievod, pe care nu le aflăm în niciun alt izvor și informații despre viața de curte din Moldova, pe vremea lui Constantin Cantemir, și despre viața boierimii moldovene. Valoarea literară este evidențiată prin talentul incontestabil al autorului care izbuteste, prin puține cuvinte, să ne înfățișeze oameni și împrejurări.

D. Cantemir s-a afirmat și în domeniul orientalisticii iar una dintre lucrările sale din acest domeniu este „*Istoria creșterii și descreșterii curții otomane*”. Începută în jurul anului 1714 și isprăvită în 1716, ea avea să-i aducă faima celui care fusese de curând primit între membrii Academiei din Berlin (11 iunie 1714). Lucrarea a fost scrisă în latină și constituie prima contribuție a unui român la cultura universală. A fost tipărită pentru prima dată în engleză (1734 - 1735), apoi în franceză (1743), germană (1745), iar traducerile în italiană și rusă nu vor fi imprimate. Versiunea românească este dată în 1876, de Iosif Hodeș.

„*Istoria creșterii și descreșterii curții otomane*” este jumătate compilație sau chiar traducere după sinopsul de istorie turcească (1696) a lui Saadi Efferdi, iar în partea a doua se vede contribuția originală. D. Cantemir a cunoscut din interior Imperiul Otoman și a scris „*Istorie*..” după poziția umanistului ce avea drept motto obiectivitatea și se constituie într-un veritabil

⁵ Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică”*, Buletin științific, Secțiunea de știința limbii, literatură și artă, tom.I, nr. 1-2, 1951, p. 15-23

⁶ Constantin C. Giurescu, *Introducere la volumul Viața lui Constantin Cantemir*, Editura Minerva, București, 1973, p.VII

apărător al valorilor ortodoxe. În această „*istorie a dușmanilor*” țării și a întregii Europe civilizate, Cantemir anunță începutul decăderii împărăției sultanilor. D.Cantemir este providențialist și susține că mărirea și decăderea statelor stau în mâna lui Dumnezeu. El caută și cauzele decăderii și le identifică în lăcomia cuceritorilor, corupția stăpânilor, tirania sub care erau supuse popoarele cucerite.

Autorul reușește să integreze istoria poporului său în istoria Europei și istoria Imperiului Otoman înscriindu-se în rândurile comparațiilor.

Cea de-a doua sinteză importantă a Orientului este „*Sistema religiei mahomedane*”, scrisă în rusește (1722 – Moscova) la insistențele lui Petru cel mare. Este o carte de esență creștin-ortodoxă în care autorul arată incompatibilitatea dintre ortodoxie și mahomedanism. Cartea a șocat pe cititorii de atunci prin faptul că Islamul (religios, juridic, filosofic, artistic) era descris de un cunoscător desăvârșit.

La 11 ani de la „*Istoria ieroglifică*”, D.Cantemir scrie, la cererea Academiei din Berlin, lucrarea cu titlul „*Descriptio Moldaviae*” (Descrierea Moldovei), în limba latină. ea se constituie într-o carte de vizită a spiritualității românești și accentuează ideile cronicarilor referitoare la originea romană a limbii și a poporului român.

Autorul este mânat de același sentiment patriotic spre „*cercetarea glorioaselor și depărtatelor origini ale neamului umilit și scăzut*”.

N.Iorga afirma că „Cei mai luminați dintre istoricii noștri își opriseră până acum ambiția în hotare mult mai restrânse: să stabilească legătura între romani și români, să istorisească în legătură cu istoria „descălecării întâi” și evenimentele ulterioare dintr-un singur principat, acel în care trăia autorul, dar pentru Cantemir există și o altă problemă, de o însemnătate aproape egală-aceea a persistenței.”⁷

Este un text de viziune enciclopedică ce propune lumii savante a Europei imaginea nașterii și trecerii prin timp ale unui popor. Prima parte cercetează locul (pars prima: *Geographica*) – este consacrată descrierii geografice a Moldovei (granițele, apele, împărțirea pe ținuturi, munții, câmpiile și pădurile, animalele specifice zonei). Trebuie amintit aici că D. Cantemir este autorul primei hărți a Moldovei.

D.Cantemir folosește drept model două scrieri ale unor cronicari poloni: „*Description veteris et novae Poloniae*” a lui St. Sarnicki și „*Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Poloni*” a lui Martin Cromer.

A doua parte este rezervată „*alcătuirilor politice*” și tratează problema organizării statului feudal al Moldovei, cu lungi incursiuni în istoria instituției domniei dar și cu priviri îndreptate spre „*firea moldovenilor*” și „*despre datinile lor*”. Cantemir realizează, prin descrierea moldovenilor, prima schiță psihologico-etnică, portretul unui neam.

Partea ce vizează orânduirea politică este prima utopie din gândirea politică românească. Ideile politice și sociale, prezente și în celelalte opere, își găsesc aici expresia cea mai clară; principalele idei politice erau: lupta împotriva jugului otoman și lupta pentru formarea în Moldova a unui stat autoritar domnesc, care să înlocuiască formula statului nobiliar.

Partea a treia, intitulată „*Despre starea bisericească și literară a Moldovei*”, unde autorul își îndreaptă atenția spre „*așezările culturale*” (biserica, instituții, limbă, scriere etc.) și proclamă coborârea din latină a idiomului vorbit de români.

Fiind scrisă în latinește, „*Descrierea Moldovei*” nu face parte nemijlocită din literatura română dar, prin subiectele tratate, prin locul pe care îl ocupă în creația culturală a lui Dimitrie Cantemir, prin ideile sociale expuse, se leagă de istoria literaturii noastre.

Cartea este tradusă în germană (1769), în rusă (1789), iar în românește la peste un secol de la moartea autorului, și tipărită sub titlul „*Scrisoarea Moldovei*”, la Mănăstirea Neamț (1825).

Dacă majoritatea lucrărilor de până acum erau scrise în limba latină și priveau comunitatea europeană a oamenilor învățați, dorind să le aducă la cunoștință existența și istoria poporului

⁷ N.Iorga, *Dimitrie Cantemir*, în volumul *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, Vol.I, Institutul de Arte grafice și Ed. Minerva, București, 1901, p.273-274

român, „*Hronicul...*”, prin accentuarea originii romane a poporului și a limbii române, continua și dezvolta ideile școlii cronicarilor noștri. Cantemir își face o datorie de conștiință din stabilirea acestui adevăr.

„*Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*” este o carte a afirmării, apărării și ilustrării marilor adevăruri legate de formarea poporului român; o carte prin care romanitatea era așezată la locul cuvenit în marea curgere universală a evenimentelor, în șirul ilustrat al civilizațiilor, având drept pivoți Roma și Bizanțul.

Cantemir dorește să cuprindă în această carte, istoria poporului său, de la originea neamului până în vremurile sale, dar n-a scris decât partea întâi. Pe parcurs își dă seama de greutățile întâmpinate în realizarea planului său și spune: „*Ne cutremurăm de mare și nepurtată greuița care asupră-ne vine; căci mari stânci, în mijlocul drumului, ca neclătite stau, și multe, și împleticite împiedicături, înaintea pașilor ni să aruncă carile și pașii înainte a-i muta ne opresc, și calea hronicului nostru slobod alerg, tare astupă*”.⁸

Ideile fundamentale ce se desprind din această operă sunt: ideea originii latine și ideea continuității elementului latin în Dacia. Originea latină este afirmată și susținută cu tărie, pentru că Roma este „*maica*” iar Traian „*părintele neamului românesc*”.⁹

Ca și Miron Costin, D.Cantemir este indignat de inconștiențe lui Simion Dascălul și spune: „*Aciia tâlharii numai ai voștri părinți au fost, și de la dânșii poate fi v-ați învățat a fura adevărul istoriei. Iar romanii, acre sunt părinții moldovenilor și muntenilor, precum cu multe și tari doveade am arătat, totdeauna pre locurile sale au lăcuit, precum și acum lăcuesc*”.

„*Hronicul ...*” lui Cantemir, cu toată exagerarea susținerii originii pur romane a poporului român, preluată mai târziu de Școala Ardeleană, s-a bucurat de un mare prestigiu și constituie un moment important în literatura noastră.

Dimitrie Cantemir este un continuator al operei înaintașilor, ducând, prin opera și ideile sale, procesul de evoluție al istoriografiei moldovenești, la cele mai înalte cote. Ca și M.Costin, D.Cantemir susține problema originii, pe baza limbii și a obiceiurilor noastre.

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir exprimă o concepție superioară despre istorie, față de cea a cronicarilor. În timp ce cronicarii explicau fenomenul istoric prin voința forței divine, Cantemir interpretează istoria, dând atenție cauzalității. El prezintă originea poporului nostru în spiritul ideilor umaniste, afirmând că: „*suntem urmașii unui popor care a creat o civilizație și o cultură clasică*”.

Dimitrie Cantemir – acest post-bizantin care vorbește latinește, comunicând nestingherit cu confrății săi din Apus, dominându-i chiar, întrucât el adunase și toată știința Orientului – este pentru noi dovada cea mai limpede a corectitudinii drumului pe care se angajase, începând cu mijlocul sec. al XVIII-lea, spiritualitatea românească.

Cantemir, cea mai strălucită și multilaterală personalitate a literaturii noastre vechi, eruditul de talie europeană, cărturarul poliglot și diplomat, literatul, filosoful și istoricul despre care au scris cu admirație Voltaire și Byron, a avut implicate în opera sa elemente umaniste, inedite, atât în plan național cât și un context universal, ca gânditor umanist, el proclamă valoarea omului, manifestată prin respectul de sine, prin gândire reținută, prin setea de cunoaștere, prin ținuta obiectivă a filosofului sau istoricului, este stăpânit de paiunea cunoașterii.

Astfel, prin vasta operă pe care a creat-o, prin ideile progresiste și prin spiritul său enciclopedic, Dimitrie Cantemir încununează perioada culturală a umanismului medieval, și prefigurează, în cultura și literatura noastră iluminismul.

BIBLIOGRAFIE

Dodu Bălan Ion, *Artă și ideal*, Ed. Eminescu, București, 1975.

Giurescu C. Constantin, *Introducere la volumul Viața lui Constantin Cantemir*, Editura Minerva, București, 1973

⁸ https://ro.wikisource.org/wiki/Hronicul_vehimei_a_romano-moldo-vlahilor

⁹ Victor Stoleru, *Ipostaze de istorie literară*, Ed. Arefeană, București, 2002, p.14

Iorga Nicolae, *Istoria literaturii românești: de la 1688 la 1780*, vol. II, ediția II, București, 1926, p. 398

Iorga Nicolae, *Dimitrie Cantemir*, în volumul *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, Vol.I, Institutul de Arte grafice și Ed. Minerva, București, 1901.

Piru Al., *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977

Piru Al., *Dimitrie Cantemir*, în vol. *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1961.

Rosetti Al., *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică”*, Buletin științific, Secțiunea de știința limbii, literatură și artă, tom.I, nr. 1-2, 1951.

Stoleru Victor, *Ipostaze de istorie literară*, Ed. Arefeală, București, 2002.

https://ro.wikisource.org/wiki/Hronicul_vechimei_a_romano-moldo-vlahilor